

DORIS LESSING

OM KATTER

Översättning Harriet Alfons och Jadwiga P. Westrup
(*Katter*), Solveig Nellinge (*Rufus*) och Annika Preis
(*El Magnifico*)

FORUM

Tidigare utgivning

VÄLDETS BARN	Den femte sanningen
Marta	En man och två kvinnor (noveller)
Bra gift	Vanan att älska (noveller)
En fläkt av stormen	Katter
Instängd	Instruktion för nedstigning i helvetet
Staden med fyra portar	Ingen trolldom till salu (noveller)
CANOPUS I ARGO • UR ARKIVEN	Inte den typ som gifter sig och andra noveller
Shikasta	Sommaren före mörkret
Giftermålen mellan Zoner Tre, Fyra och Fem	En överlevandes minnen
Planeten Sirius' Experiment	En God grannes dagbok
Planet 8 • Representanternas lärotid	Om de gamla kunde
De känslosamma agenterna i Imperiet Volyen	Våra ord blåser bort med vinden. Rapportbok från Afghanistan
MEMOARER	Den goda terroristen
Under huden. Del 1 av min självbiografi fram till 1949	Det femte barnet
Vandra i skugga. Del 2 av min självbiografi 1949–1962	Rufus. Berättelsen om en okuvlig katt
	Äkta vara (noveller)
	Kärlekens teater
	Mara och Dann
	Ben, ute i världen
	Ljuvaste dröm
	Kärleksbarnet. Noveller

Bokförlaget Forum, Box 70321, 107 23 Stockholm
www.forum.se

Engelska originalets titel *On Cats (Particularly Cats, Rufus the Survivor, The Old Age of El Magnifico)*

Copyright © Doris Lessing Productions Ltd 1967, © Doris Lessing 1989, 2000, 2002

Svensk utgåva enligt avtal med Sane Töregård Agency

Omslagsbild Getty Images

Omslagsdesign Anna Käll

Satt hos Bokförlaget Forum med 11/14,5 Goudy

Tryckt 2006 hos ScandBook AB, Falun

på 100 g tr bokpapper 1,3

ISBN 91-37-12523-0

INNEHÅLL

Katter 7

Rufus. Berättelsen om en okuvlig katt 125

El Magnifico 153

KATTER

1

Huset låg på en kulle så att rovfåglarna, hökar, örnar, som seglade i spiraler på luftströmmarna över bushen, ofta kom i ögonhöjd, ibland lägre. Man kunde titta ner på solblänkande svarta och bruna vingar med en spännvidd på halvannan meter som vippade över när fågeln gick in i en kurva. Ute på fälten kunde man lägga sig i en fåra, helst någonstans där plogen skurit djupt ner i en vändning, under en skärm av gräs och löv. Ens ben var för ljusa mot den rödbruna marken fastän de var solbrända, och man måste strö jord över dem eller gräva ner dem helt och hållet. Hundra meter upp i luften kretsade ett dussintal fåglar omkring och spejade efter minsta rörelse från en mus eller fågel eller sork. Man fäste sig vid en av dem, kanske rakt ovanför, och kanske inbillade man sig för ett ögonblick ett utbyte av blickar: fågelns kallt stirrande öga mötte människans kyligt nyfikna. Under den smala torpedformade kroppen mellan de väldiga, vilande vingarna var klorna spända. Efter en halv minut, eller tjugo, dök den rakt ner på den lilla varelsen den valt ut, så sköt den uppåt och bort igen med stadiga vida vingslag, lämnande efter sig en virvel av rött damm och en het frän lukt. Himlen var oförändrad: en hög blå tyst rymd med spridda flockar av kretsande fåglar. Men uppe på kullen kunde en hök lätt smita in sidlänges från det luftrevir där den kretsat för att välja ut sitt byte – en av våra kycklingar. Eller rent av flyga uppåt längs en av vägarna genom bushen och försiktigt manövrera de breda

vingarna undan grenarna – en fågel som väl handlade mot sin natur då den färdades längs en luftallé genom träd hellre än att dala rakt genom luften till marken?

Våra kycklingar var, åtminstone enligt fiendens åsikt, ett ständigt förnyat skafferi med kött åt hökar, ugglor och vildkatter inom flera mils omkrets. Från soluppgång till solnedgång spatserade hönsen över kullens utsatta krön, tydligt markerade för marodörerna genom sina glänsande svarta, bruna och vita fjädrar och ständiga kacklande, galande, kraftsande och struttande.

I Afrika brukar farmarna skära bort översidorna på fotogen- och bensindunkar och göra blanka metallskivor av dem som blixtrar i solen. För att skrämma bort fåglarna, påstås det. Men jag har sett en hök svepa in från ett träd och ta en fet, sömnig ligghöna från äggen, trots att det fanns hundar, katter och människor, svarta och vita, runt omkring henne. Och en gång satt ett dussin personer runt tebordet utanför huset och fick bevittna hur en dykande hök snappade bort en halv vuxen kattunge i skuggan under en buske. Under middagssolens långa heta tystnad kunde ett plötsligt kacklande och galande och yrande av fjädrar lika ofta innebära att en hök tagit något fjäderfä som att en tupp bestigit en höna. Det fanns emellertid massor med kycklingar. Och så många hökar att det inte var någon idé att skjuta dem. När man än stod på kullen och såg mot skyn fanns det alltid en kretsande fågel inom någon kilometers omkrets. Femtio meter under den fladdrade en liten skugga över träden, över fälten. Jag har suttit stilla under ett träd och sett djur förstenas eller hastigt ta betäckning när den varnande skuggan av stora vingar högt uppe nuddade vid dem eller för en sekund förmörkade ljuset på gräset, lövverket.

Det var aldrig bara en enda fågel. Två, tre, fyra fåglar cirklade i flock. Varför just här, undrade man kanske. Jo, de nyttjade alla samma luftspiral på olika nivåer. Lite längre bort syntes en annan grupp. Man såg närmare efter – och hela himlen var full av svarta prickar, eller, om solstrålarna fångade dem, glänsande prickar likt dammkorn i solgatan från ett fönster. På alla dessa mil av luft, hur många rovfåglar? Hundratals? Och alla i stånd att dyka ner på våra fjäderfän på några ögonblick.

Därför sköt man inte hökarna. Annat än i vredesmod. Jag minns att när den där kattungen jamande försvann upp i luften i hökens klor så smällde mamma iväg geväret efter den. Förgäves så klart.

Ifall dagen var hökarnas tid, så var skymningen och gryningen ugglornas. Hönsen föstes in i sin gård när solen gick ner och ugglorna satte sig på pass i träden, och en försenad sömnig ugglä kunde ta en fågel i det mycket tidiga solskenet när inhägnaden öppnades.

Hökarna i solljuset, ugglorna i halvdagern, men på nätterna katter, vildkatter.

Och här var det idé att använda bössan. Fåglarna kunde röra sig över den milsvida himlen. En katt hade en lya, en partner, ungar – åtminstone en lya. Om någon valde vår kulle att bo på så sköt vi den. Katter kom om natten till hönsgårdarna, hittade orimligt små hål i muren eller stängslet. Vildkatter parade sig med våra katter, narrade iväg fredliga huskatter att leva ett äventyrligt liv i bushen, som vi visste att de inte var lämpade för. Vildkatter spred oro i våra husdjurs bekväma tillvaro.

En dag sa vår svarta kock att han sett en vildkatt i ett träd halvvägs nerför kullen. Min bror var inte hemma, så jag tog

bössan och gick ut för att leta reda på den. Solen stod högt på himlen, det var inte vildkattstid. I ett halvvoxet träd låg den utsträckt på en gren och spottade. De gröna ögonen blängde. Vildkatter är inte vackra. Deras gulbruna päls är grov och ful. Och de luktar illa. Den här katten hade tagit en kyckling för mindre än tolv timmar sedan. Marken under trädet var beströdd med vita fjädrar och köttbitar som redan stank. Vi avskydde vildkatter som spottade och klöstes och fräste och avskydde oss. Detta var en vildkatt. Jag sköt den. Den dunsade ner från grenen till mina fötter, låg och vred sig lite bland vita fjädrar som yrde omkring, och blev stilla. I vanliga fall skulle jag ha lyft upp kadavret i den skabbiga, illaluktande svansen och kastat den i närmsta uttjanta brunn. Men det var något hos den där katten som förbryllade mig. Jag böjde mig ner och såg på den. Huvudformen var inte alls som en vildkatts, och fastän pälsen var grov var den alldeles för mjuk för att vara en vildkattspäls. Jag måste erkänna det. Det var ingen vildkatt, det var en av de våra. Vi identifierade den, det vill säga det fula liket, som Minnie, en intagande katt som försvunnit två år tidigare, bortrövad, som vi trodde, av en hök eller en uggla. Minnie hade varit halvångora, en mjuk och smeksam varelse. Detta var hon, kycklingmörderskan. Och inte långt från trädet där hon blivit skjuten fann vi en kull med vildkattungar. Men de var verkligen vilda; människorna var deras fiender och vi blev klösta och bitna i armar och ben som bevis. Dem avlivade vi. Eller rättare sagt, mamma såg till att de blev avlivade, ty enligt någon oskriven familjelag som jag inte funderade över förrän långt senare föll denna otrevliga uppgift på hennes lott.

Man måste betänka att det alltid fanns katter i huset. Ingen

veterinär på närmare håll än i Salisbury, ett tiotal mil därifrån. Att man ”opererade” katter förekom inte, i synnerhet inte honkatter. Kattor innebär kattungar, många och ofta. Någon måste skaffa undan ovälkomna kattungar. Kanske afrikanerna som arbetade i huset och köket? Jag minns hur ofta jag hörde orden *bulala yena* (döda den). De skadade och svaga djuren och fåglarna inomhus och på gården: *bulala yena!*

Men det fanns ett hagelgevär i huset och en revolver, och det var mamma som använde dem.

Ormarna var det för det mesta hon som fick ta hand om. Vi hade alltid ormar. Det låter dramatiskt och det var det väl också, men de ingick som en del av vår tillvaro. Jag var inte hälften så rädd för dem som för spindlar – enorma, olikartade och otaliga – de förbittrade livet för mig. Det fanns kobror, svarta mambor, giftormar av olika slag. Och en särskilt otäck en som kallas *boernslang* och som har för vana att ringla sig runt en gren, en verandastolpe, någonting ovanför marken, och spotta folk i ansiktet om den blir störd. Den befinner sig ofta någonstans i ögonhöjd, så att folk blir förblindade. Men under tjugo år bland ormar var det enda farliga som hände att en *boernslang* spottade min bror i ögonen. Hans syn räddades av en afrikan som använde infödingsmedicin.

Men det slogs ständigt larm. Det var en orm i köket eller på verandan eller i matsalen, överallt tycktes det. En gång höll jag på att lyfta upp en huggorm i tron att det var en garnhärva. Men den blev först rädd för mig, den väste och räddade oss båda. Jag sprang min väg och den smet. En gång kröp en orm in i sekretären som var ett näste av hyllor och fack belamrade med papper. Det tog mamma och tjänarna timmar att skrämja bort den därifrån så att hon kunde skjuta den. En gång kom

en mamba under spannmålstunnan i magasinet. Då måste hon lägga sig ner på sidan och skjuta den från några decimeters håll.

En orm i vedstapeln framkallade larm, och jag blev orsak till min älsklingskatts död genom att säga att jag hade sett ormen krypa in mellan två vedträn. Det jag sett var kattens svans. Mamma sköt på något grått som rörde sig, och katten rusade tjutande ut med ena sidan bortskjuten, röd och uppläkt. Den snodde ylande omkring bland träsplittret, och man såg det blödande lilla hjärtat mellan spröda brutna revben. Den dog medan mamma grät och klappade den. Under tiden låg kobran slingrad runt en stock någon meter därifrån.

En gång hördes ett väldigt tumult med skrik och varningsrop, och där på den steniga stigen mellan hibiskusens och törnbuskarna kämpade en katt med en smal mörk dansande orm. Ormen kröp in i den metertjocka häcken och stannade kvar där med sina glänsande ögon stint på katten, som inte kunde komma åt den. Katten stannade där hela eftermiddagen, promenerade runt det taggiga snåret som inhyste ormen, spottade åt den, fräste åt den, jamade. Men när mörkret kom gled ormen iväg oskadd.

Minnesglimtar, historier utan början eller slut. Vad hände med katten som låg utsträckt på mammas säng, jamande av smärta med ögonen svullna efter en spottande orm? Eller katten som kom gråtande in i huset med buken släpande i marken av oanvänd mjölk? Vi gick ut för att titta på hennes ungar i låren i redskapsskjulet, men de var borta, och tjänaren undersökte spåren på marken runt låren och sa *enyorka*, orm.

I barndomen dyker människor, djur, händelser upp, accepteras och försvinner, utan att några förklaringar ges eller krävs.

Men nu när jag funderar på katter, alltid katter och hundratals episoder med katter inblandade, år efter år av katter, blir jag helt enkelt överväldigad av tanken på det hårda arbete de måste ha inneburit. Här i London har jag två katter och det händer ofta att jag säger: Så fånigt att göra sig så mycket besvär och bekymmer bara för två små djur.

Allt det där arbetet skulle utföras av mamma. Utomhusjobbet var för mannen, inomhusjobbet för kvinnan, även om huset innefattade oändligt mycket mer arbete än vad man förbinder med hushållsarbete i stan. Det var hennes arbete också därför att en viss sorts personlighet tar på sig den börda som hör samman med den. Hon var human, klok, skarpsinnig. Hon var framför allt och i alla detaljer praktisk. Men vad mera är – hon var det slags människa *som förstår hur saker fungerar* och fungerar med dem. En nog så bister roll.

Min far insåg det mycket väl – han var lantman. Men hans inställning tog sig uttryck i protest. När något måste göras, åtgärder måste vidtas, ett definitivt beslut fattas – då var det mamma som fick göra det. ”Jaha, då var väl den saken klar, förstår jag”, sa han med argsint ironi som också innebar beundran. ”Det finns inget ont i naturen”, sa han och gav efter, ”bara den hålls på plats.”

Men naturen var mammas element, rent av hennes plikt och börda, och hon slösade inte bort tid på sentimental filosofi. ”Ja, du har ju inget ont av den, eller hur?” sa hon humoristiskt, humoristiskt om det så tog kål på henne, men även bittert förstås, ty det var inte min far som dränkte kattungarna, sköt ormen, slaktade den sjuka hönan eller brände svavel i termitboet; pappa tyckte om termiter, han tyckte om att titta på dem.

Vilket gör det ännu svårare att förstå vad som ledde fram till den fruktansvärda weekend då jag lämnades ensam med pappa och cirka fyrtio katter.

Det enda jag minns från den gången som kan duga som förklaring var yttrandet: "Hon har blivit blödig och hårdar inte ut med att dränka en kattunge."

Det sas med otålighet, irritation och – av mig – kall och hård vrede. Vid den tidpunkten låg jag i fejd med mamma, en strid på liv och död, och kanske hade det någonting med detta att göra, jag vet inte. Men nu undrar jag bestört på vilket sätt hon hade fått en knäck. Eller kanske var det en protest? Vilken inre vända kunde uttrycka sig så? Vad försökte hon egentligen säga under det där året då hon inte ville dränka kattungar eller avliva katter som så väl behövde det? Och varför reste hon bort och lämnade oss båda, när hon mycket väl visste – det måste hon ha gjort eftersom det så högljutt och ofta talats om det – vad som skulle ske?

Det knappa år som mamma hade vägrat att utföra sin roll som regulator, envåldsdomare, jämvikt mellan förnuftet och naturens oförnuftiga alstringsrikedom, hade resulterat i att huset, skjulen omkring huset, bushen som omgav farmen var helt översvämmade av katter. Katter i alla åldrar, tama och vilda och i alla tillstånd däremellan, skabbiga och varögda och stympade och invalidiserade katter. Det värsta var att det fanns ett halvt dussin kattor som väntade ungar. Det fanns ingenting som hindrade att vi inom några veckor skulle bli valplatsen för hundratals katter.

Någonting måste göras. Pappa sa det. Jag sa det. Tjänarna sa det. Mamma knep ihop läpparna, sa ingenting utan reste sin väg. Innan hon for tog hon farväl av sin älskling, en gammal

katta som var mor till allihop. Hon klappade henne ömt och grät. Det minns jag faktiskt, och hur maktlös jag kände mig för att jag inte kunde förstå hjälplösheten i de där tårarna.

I samma ögonblick hon var borta sa pappa flera gånger: "Jaha, nu måste det ske, eller hur?" Jovisst, och så ringde han till veterinären i stan. Det var inte alls så enkelt. Telefonen var kopplad till en linje som delades av tjugo andra farmare. Man måste vänta tills skvallret och farmnyheterna hade tystnat, sedan fick man ringa stationen och be om en linje till stan. De ringde upp när det fanns en ledig linje. Det kunde ta en timme, eller ett par. Det gjorde det så mycket värre att vara tvungen att vänta medan man tittade på katterna och önskade att hela eländet var överståndet. Vi satt bredvid varandra på matsalsbordet och väntade på vår personliga signal. Till slut fick vi kontakt med veterinären som sa att det minst grymma sättet att döda vuxna katter var att kloroformera dem. Det fanns inget apotek närmare än Sinoia som låg ungefär trettio kilometer därifrån. Vi körde till Sinoia, men apoteket var stängt för veckohelgen. Från Sinoia ringde vi till Salisbury och bad apotekaren skicka en stor flaska kloroform med tåget nästa dag. Han sa att han skulle försöka. Den kvällen satt vi ute, utanför huset under stjärnorna; på det viset brukade vi tillbringa kvällarna om det inte regnade. Vi var olyckliga, arga, skamsna. Vi gick tidigt och lade oss för att få tiden att gå. Nästa dag var det lördag. Vi for till stationen, men det fanns ingen kloroform med tåget. På söndagen var det en katt som fick sex ungar. De var alla missbildade, det var något fel på varenda en. Inavel, sa pappa. Om det var sant, så är det märkvärdigt att detta på mindre än ett år kunde förvandla några friska djur till en härskara raggiga sjuka krymplingar. Tjänaren skaffade

undan de nya kattungarna, och vi tillbringade ytterligare en outhärdlig dag. På måndagen for vi till stationen, mötte tåget och kom tillbaka med kloroformen. Mamma skulle komma hem på kvällen. Vi tog en stor, lufttät kexburk, lade en gammal ledsn och sjuk katt i den tillsammans med en stor bomullssudd indränkt i kloroform. Jag rekommenderar inte metoden. Veterinären sa att det skulle bli ögonblickligt; det blev det inte.

Till slut fångades katterna in och placerades i ett rum. Pappa gick in i rummet med sin revolver från första världskriget: han påstod att den var pålitligare än ett hagelgevär. Det hördes skott på skott på skott på skott. De katter vi inte fått tag på hade anat sitt öde och rasade och skrek över hela bushen med människor efter sig i vild jakt. Pappa kom ut ur rummet vid ett tillfälle, mycket vit, med hoppresade vreda läppar och fuktiga ögon. Han mådde illa. Så svor han en ordentlig ed, återvände till rummet och skjutandet fortsatte. Till slut kom han ut. Tjänarna gick in och bar bort liken till den uttjänta brunnen.

Några av katterna hade undkommit – tre kom aldrig tillbaka till mördarnästet, så de måste ha förvildats och levt på guds försyn. När mamma kom tillbaka från sin resa och grannen som hade hämtat henne kört sin väg, gick hon lugnt och utan ett ord genom huset där det nu bara fanns en katt, hennes gamla favorit, som låg och sov på hennes säng. Mamma hade inte bett om att den där katten skulle skonas, för den var gammal och inte särskilt frisk. Men hon letade efter den, och hon satt en lång stund och smekte den och pratade med den. Sedan kom hon ut på verandan. Där satt pappa och jag, mördarna, och kände oss som sådana. Hon slog sig ner. Han

rullade en cigaret. Händerna skakade fortfarande. Han såg upp på henne och sa: ”Det här får aldrig hända mer.”

Och det gjorde det nog inte heller.

Jag grämde mig över massakern på katterna, därför att den var ett nödvändigt ont som hade kunnat förhindras; men jag minns inte att jag sörjde. Jag var immun efter den sorg jag känt över en katt som dött några år tidigare, när jag var elva år. Jag sa då inför den kalla tunga kroppen som på ett oförklarligt sätt var identisk med den fjäderlätta varelsen från dagen innan: Aldrig mer. Men jag hade svurit på det tidigare, och det visste jag. När jag var tre år, berättade mina föräldrar, var jag ute och gick med barnsköterskan i Teheran, och trots hennes invändningar tog jag upp en uthungrad katt från gatan och bar hem den. Det var min kattunge, påstod de att jag sa, och jag kämpade för den när alla därhemma vägrade att ge den asyl. De tvättade den i permanganat, för den var lortig; och sedan sov den i min säng. Jag lät ingen ta den ifrån mig. Men till slut måste man ändå ha gjort det, ty familjen lämnade Persien och katten stannade kvar. Eller kanske den dog. Kanske – hur ska jag kunna veta det? Hur som helst, någonstans i det förflutna hade en mycket liten flicka stridit för och vunnit en katt som höll henne sällskap dag och natt. Och sedan förlorade hon den.

Efter en viss ålder, och för somliga av oss kan den inträffa mycket tidigt, finns det inga nya människor, djur, drömmar, ansikten, händelser, allt har hänt förut, de har funnits tidigare i annorlunda skepnader, i andra kläder, andra nationaliteter, andra färger; men de är desamma, alltid desamma, och allting är ett eko och en upprepning, och det finns inte ens någon

sorg som inte är en återupprepning av någonting långt nere i minnet som uttrycker sig i ofattbar ångest, dagar av tårar, ensamhet, vetskapen om svek – och allt detta för en liten mager döende katts skull.

Jag var sjuk den vintern. Det var olägligt, för väggarna i mitt stora rum skulle kalkas. Jag placerades i det lilla rummet längst bort i huset. Huset som låg nära krönet av kullen men inte riktigt ända uppe tycktes alltid vara på glid ner mot majsfälten därunder. Detta lilla rum som inte var mer än en avbalkning i ena änden på huset hade en dörr som alltid stod öppen och fönster som alltid var öppna, trots julikylans blåst från en oföränderligt ljusblå himmel. Solen sken och fälten var solbelysta. Men det var kallt, mycket kallt. Katten, en blågrå angora, kom och lade sig spinnande i min säng, och den stannade kvar och delade min sjukdom, min mat, min kudde, min sömn. När jag vaknade på morgonen var det första jag kände halvfruset sänglinne, utsidan på skinnfällan var kall, lukten av nystruken kalk från rummet intill var kall och antiseptisk, vinden som rörde upp sanden utanför huset var kall – men i mitt armbågsveck fanns en lätt spinnande värme, katten, min vän.

På baksidan av huset utanför badrummet fanns ett avlopp till en trätunna nere i marken för att ta tillvara badvattnet. Det fanns inga rör som ledde vatten till kranar på farmen – vattnet hämtades alltefter behov med oxkärria från brunnen några kilometer därifrån. Under den torra årstiden var det smutsiga badvattnet det enda vatten vi hade för trädgården. Katten föll ner i tunnan när den var full med varmt vatten. Hon skrek, drogs upp i den kyliga vinden, tvättades i permanganat, ty tunnan var smutsig och innehöll löv och jord förutom

tvålvatten, hon torkades och lades i min säng för att bli varm. Men hon nös och rosslade och blev sedan brännhet av feber. Hon hade lunginflammation. Vi gav henne av den medicin som fanns i huset, men det var före antibiotikans tid, och hon dog. En hel vecka låg hon på min arm och spann, spann, med en skrovlig, darrande, hes liten röst som blev allt svagare, och sedan tystnade; hon slickade min hand, öppnade enorma gröna ögon när jag sa hennes namn och bönföll henne att leva; hon slöt dem, dog och kastades ner i det djupa schaktet – närmare femtio meter djupt – som hade torkat, eftersom de underjordiska vattenströmmarna ändrat lopp ett år och förvandlat något som vi trott vara en pålitlig brunn till ett uttorkat, stenigt schakt fullt med stora sprickor, vilket snart fylldes till hälften med skräp, konservburkar och kadaver.

Det var *det*. Aldrig mer. Och i årtal jämförde jag katter hemma hos mina vänner, katter i affärer, katter på farmar, katter på gatan, katter på murar, katter i minnet med den där fina blågråa spinnande varelsen som för mig var katten, Katten, den oersättliga.

Och för övrigt inrymde mitt liv inte några onödigheter eller någon extra prydnad på flera år. Katter hade ingen plats i en tillvaro som alltid flyttades från ställe till ställe, från rum till rum. En katt behöver ett eget hem likaväl som den behöver en människa att betrakta som sin egen.

Och det var därför som mitt liv inte förrän tjugofem år senare hade plats för en katt.